

№ ԳԵՂԱՐԿԵՍՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ 4

ՄԱՔՍԻՄ ԳՈՐԿԻ

ՔՍԱՆՎԵՑ ՈՒ ՄԵԿ

1926

891.71

Գ-83

ՊԵՏՏՐՈՏ
ԱՌԱԿՎԱ

27 AUG 2008

№

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

19 NOV 2010

891.71

Գ-22

ազ.

ՄԱՔՍԻՄ ԳՈՐԿԻ

ՔՍԱՆՎԵՑ ՅԵՎ ՄԵԿ

Թարգ. Ա. Մ Ե Ռ

□□□□□□

Հ. Ս. Խ. Հ. ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ № 322

ՄՈՍԿՎԱ

1926

381 - 23/11 78

1001
556

ՔՍԱՆՎԵՑ ՅԵՎ ՄԵԿ

Քսանվեց մարդ էյինք մենք—քսանվեց կենդանի մեքենաներ, վոր փակված խոնավ նկուղում, առավոտից մինչև յերեկո խմոր էյինք հունցում և թխում բլիթներ։ Մեր նկուղի պատահանները բացվում էյին մի փոսի վրա։ Նրանց աղյուսները բորբոսնել էյին խոնավությունից։ Փեղկերը դրսից ծածկված էյին յերկաթե ցանցով, իսկ աղյուրի փռին այնքան եր նստել ապակիների վրա, վոր արեի լույսը հազիվ եր թափանցում ներս։ Մեր տերը յերկաթե ցանցերով պատել եր պատահանները նրա համար, վոր չլինի թե իր մի կտոր հացը տայինք աղքատի, կամ մեր այն ընկերներին, վորոնք թափառում էյին անգործ ու սոված։ Մեր տերը մեզ ավազակ եր անվանում և ճաշին հոտած միս տալիս...

Մենք խեղդվում էյինք այդ նեղ, քարե տուփի մեջ, վորի ցածր առաստաղը բռնել եր մուրն ու վոստայնը։ Մեզ ճնշում էյին այդ

հաստ պատերը, վորոնց միակ զարդն եր կեղան ու թուքը... Վեր եյինք կենում առավորը ժամի հինգին՝ քնատ, բթացած ու թմրած: Ժամը 6-ին արդեն նստում եյինք սեղանի շուրջը և սկսում բլիթներ շինել: Խմորը արդեն պատրաստ եր լինում, վորովհետև ընկերների մի մասը աշխատում եր մեր քնած ժամանակ: Յեւ մաքողը որը, առավորից մինչև իրիկվա ժամի տասը, մի քանիսը սեղանի վրա խմորի գնդերն եյին բացում ու լերբեմն թափ տալիս իրենց, վոր միորինակ աշխատանքից չփայտանան. իսկ վոմանք այդ ժամանակ խառնում եյին ջուրն ու ալյուրը: Ամբողջ որը տխուր ու միորինակ բխկում եր յեռացող ջուրը կաթսայում, ուր յեփ եյին գալիս խմորի բլիթները: Հացթուխը արագ ու ջղային թափով շարունակ պտույտ եր գալիս վառարանի շուրջ և տաք աղյուսների վրա նետում խմորի խաշված կտորներ: Առավորից մինչև յերեկո վառարանում այրվում եր փայտը: Նրա կարմիր փայլը խաղում եր մեր պատին, և կարծես թե ծիծաղելիս լինեք մեզ վրա: Ահագին վառարանը նման եր հեքիաթային, այլանդակ հրեշի, վորը դուրս եր արել իր այլանդակ գլուխը, բացել իր կրակով լիքը բերանը, ագահությամբ մեզ եր նայում, փչում եր իր տաք շունչը մեր յերեսին և ուզում եր մեզ լափել: Վառարանը իր

ճակատին ունեք յերկու խոռոչներ: Այդ խոռոչները կարծես թե լինեյին հրեշի բարբարոս աչքերը, վորոք նայում եյին միշտ նույն մռայլ, սառը հայացքով: Այդ աչքերը, թվում եր թե ձանձրացել եյին ստրուկներ տեսնելուց, և չսպասելով նրանցից մարդկային վորևէ բան՝ սկսել եյին ատել այդ ստրուկներին:

Յեւ այսպես, որեց-որ, աշխատում եյինք մենք ալյուրի փոշու, դրսից բերված ցեխի ու կեղտի մեջ կորած մեր գարշահոտ նկուղում: Մենք հունցում եյինք խմորը և բլիթներ շինում: Ալյուրը մենք շաղախում եյինք մեր քրտինքով, և մենք ատում եյինք մեր աշխատանքը, վորովհետև մենք չեյինք կարողանում ուտել այն՝ ինչ մենք եյինք շինում: Բլիթներից մենք գերադասում եյինք սև հացը: Նստած յերկար սեղանի շուրջը, իննը իննի դիմաց՝ մենք մաքողը որը շարժում եյինք մեր ձեռներն ու մատները, և այնքան սովորել եյինք այդ աշխատանքին, վոր արդեն ամեն ինչ անում եյինք անգիտակցաբար, ու չեյինք հետևում մեր շարժումներին: Շարունակ նստած լինելով իրար դիմաց, մենք այնքան եյինք իրար յերեսին նայել, վոր յուրաքանչյուրը արդեն անգիր եր արել մյուսի յերեսի բոլոր ծալքերը, խոսելու բան չունեյինք մենք, և սովոր եյինք լռել,—յեթե

յերբեմն չեյինք հայհոյում իրար—վորովհետև
 միշտ ել կճարվի հայհոյելու առիթ՝ մանավանդ
 ընկերների միջև—բայց և այնպես մենք շատ
 քիչ եյինք իրար հայհոյում: Յեւ միթե մեղավոր
 եր նա՝ ով հայհոյում եր, յերբ նա կիսով չափ
 մեռած եր համարյա, յերբ նա հոգնել, ցամաքել
 եր, յերբ դաժան աշխատանքը ճնշել եր նրա
 հոգին: Բայց լուսթյունը սարսափելի և տանջա-
 լից ե միայն նրանց համար, ովքեր արդեն
 ասել են ամեն ինչ և ասելու ել բան չունեն,
 այն մարդիկ, վորոնք դեռ չեն խոսել՝ նրանց հա-
 մար շատ հասարակ և տանելի յե լուսթյունը...
 Յերբեմն մենք յերգում եյինք, և մեր յերգերը
 սկսում եյին այսպես. աշխատանքի ժամանակ,
 հանկարծ մեկը մի խոր հոգոց եր քաշում բե-
 դարած ձիու նման, և կամաց-կամաց սկսում
 եր ձիգ տալ մի վորևե տխուր յեղանակ: Յեր-
 գում եր մեղանից մեկը, և մենք լսում եյինք
 նրա յերգը, վոր թողնում, խեղդվում եր նկու-
 դի ծանր, ճնշող առաստաղի տակ, ինչպես կրակն
 ընկած խոնավ տաշեղ. հետո յերգողին միանում
 եր մի ուրիշը, և արդեն յերկուսով՝ սկսում եյին
 թախծոտ, խաղաղ մի յեղանակ: Հանկարծ միան-
 գամից մի քանի ձայներ մեջ եյին ընկնում:
 Յերգը մեկ բորբոքվում եր, դառնում հուզված
 ալիք, վորի ժամանակ, մեր խոնավ, քարե բան-

աի պատերը կարծես յետ եյին մղվում:

Յերգում եյին քսան վեցը միանգամից. բարձր,
 խռպոտ ձայնը լեցնում եր նկուղը, և նկուղը
 նեղ եր յերգի համար. մեր յերգը զիպչում եր
 քարե պատերին, տնքում, լալիս եր: Մեր սիրտը
 ծակում եր ինչ վոր վիշտ, յերգը նորոգում եր
 մեր ցավերը... Յերգողները խորը և դառն հոգոց
 եյին քաշում. յերբեմն մեկը լուռ եր և լսում
 իր ընկերներին, և նորից խառնում իր ձայնը
 ընդհանուր ալիքին: Մի ուրիշը հառաչում եր,
 աչքերը փակում և շարունակում յերգել, կար-
 ծես թե յերգը նրան թվելիս լիներ ինչ վոր մի
 հեռավոր, լուսավոր ճանապարհ, վորով նա դուրս
 եր գալիս մի զով աղբյուր...

Բոցը ճարտատում եր նորից, հացթուխը նո-
 ռից պտուտ եր գալիս վառարանի շուրջ, ջուրը
 բխում եր կաթսայում և կրակի փայլը նորից
 խաղում եր պատի վրա ու լուռ ծիծաղում... Իսկ
 մենք յերգում, թափում եյինք մեր սրտի խուլ
 դառնությունը, լալիս եյինք մեր որը, մենք, վոր
 ստրուկներ եյինք զրկված արևի լույսից: Այդ-
 պես եյինք ապրում մենք՝ քսան վեց հոգի: Մեծ,
 քարաշեն տան նկուղը այնքան նեղ եր մեզ
 համար, վոր թվում եր, թե այդ յերեք հարկա-
 նի քարե տունը շինել են հենց մեր ուսերի
 վրա...

Բայց յերգից բացի, մենք ունեյինք նաև մի ուրիշ մխիթարական, ինչ վոր սիրելի բան, վոր մեզ համար փոխարինում էր արևին: Մեր տան յերկրորդ հարկում կար մի հարուստ դերձականոց, ուր բազմաթիվ աղջիկների մեջ ապրում էր մի աղախին՝ տառնակեց տարեկան Տանյան: Ամեն առավոտ, մեր նկուղի դռան կեղտոտ ապակու յետև հայտնվում էր նրա փոքրիկ, վարդագույն դեմքը: Նրա կապույտ աչքերը փայլում էին անհոգ և ուրախ, և նա զիլ, գորովալիլ ձայնով կանչում էր մեզ.

— Բանտարկվածներ, ինձ բլիթ տվեք:

Մենք բոլորս շուռ եյինք գալիս դեպի դուռը և ուրախ, սրտի մեծ բերկրանքով նայում էինք այդ աղջկա պայծառ յերեսին, իսկ նա ժպտում էր շարունակ: Մենք բավականութուն եյինք ստանում, յերբ տեսնում էինք նրա փոքրիկ քիթը՝ վոր կպչում էր ապակուն, և փայլուն, սպիտակ ատամները, վորոնք վարդավառ շրթունքների միջից ժպտում էին ապակու յետև: Մենք նետվում էինք դեպի դուռը և կոխտում իրար, վոր դուռը բացենք: Ահա նա—այնպես զվարթ, այնպես սիրալիր: Նա ներս էր մտնում և գոգնոցը բացելով, գլուխը քիչ թեք բռնած ժպտում էր մեր յերեսին: Նրա թավ, շագանակագույն մազերը թափված էին լինում ուսե-

րին: Մենք, կեղտոտ, ալանդակ, թախծոտ մարդիկ՝ մտիկ եյինք տալիս նրան և հրճվում: Մեր դուռը մի քանի աստիճան բարձր էր հատակից, և մենք մեր գլուխները վեր բռնած, նայում էինք նրան, բարի լույս մաղթում, և ասում նրան այնպիսի խոսքեր, վոր գուցե միայն նրա համար եյինք պահել մեր սրտերում: Նրա հետ խոսելիս մեր ձայնը մեղմանում էր, մեր հանաքները դառնում էին ավելի քնքուշ: Նրա նկատմամբ մեր վերաբերմունքը բոլորովին ուրիշ տեսակ էր: Հացթուխը վառարանից հանում էր ամենից լավ յեփված, վարդագույն բլիթները և ձարպիկ շարժումով գցում նրա գոգնոցը:

— Տե՛ս, տիրոջ յախա չտաս, հա՛—իսկ նա կիտով չափ ծիծաղելով, զվարթ, դառնում էր դեպի դուռը ու ճչում.

— Մնաք բարո՛վ, բանտարկվածներ,— և շտապ, կորչում էր թռչնիկի նման:

Այդքանը միայն... բայց դեռ յերկար ժամանակ, նրա գնալուց հետո, մենք խոսում էինք նրա մասին: Շարունակ նույնն էինք ասում, ինչ ասել էինք յերեկ և առաջ, վորովհետև և՛ նա, և՛ մենք, և ամեն ինչ, վոր կար մեր շուրջը՝ վոչինչ չէր փոխվում և նույնն էր, ինչ յերեկ ու առաջ... Շատ ծանր ու տանջալից բան է, յերբ մարդը ապրում է, ու նրա շուրջը վոչինչ

չի փոխվում, և յեթե այդ միորինակութունը սպանում նրան, ապա որից որ, շրջապատը նրա համար դառնում է ավելի անտանելի... Մենք հաճախ եյինք խոսում կանանց մասին, և յերբեմն այնքան կոպիտ՝ վոր ինքներս չեյինք ուզում մեզ լսել. և այդ հասկանալի յեր, վորովհետև այն կանանց, վորոնց մենք ճանաչում եյինք՝ արժանի չեյին ուրիշ խոսքերի: Բայց Տանյայի մասին մենք յերբեք վատ բան չեյինք ասում, յերբեմն նույնիսկ, մենք վոչ միայն թույլ չեյինք տալիս մեզ դիպչել նրան, այլ և զգուշանում եյինք վորևէ անհամ բան ասել: Գուցե այդ նրա համար, վոր նա յերկար չեր մնում մեզ մոտ, նա մի րոպե միայն, մեր մոռյլ նկուղում ցուլում եր յերկնքից ընկած աստղի նման և իսկույն անհայտանում: Նա շատ գեղեցիկ եր և փոքրիկ, իսկ ամեն մի գեղեցիկ բան, յերբեմն, նույնիսկ կոպիտ մարդկանց ստիպում է դեպի իրեն տածել հարգանք: Գուցե և նրա համար, վոր թեև մեր տաժանակիր աշխատանքի պատճառով մենք դարձել եյինք բուրժուականներ՝ այնուամենայնիվ մարդ եյինք, ինչպես մյուս մարդիկ, և չեյինք կարող ապրել առանց վորևէ բանի, վորին կարելի լիներ սիրել: Նրանից լավ վոչինչ չկար մեր շուրջը, և նրանից բացի վոչ վոք ուշադրութուն չեր

դարձնում մեզ՝ նկուղում փակված կենդանի մարդկանց վրա... Յեվ վերջապես, յերևի նրա համար, վոր մենք այսպես թե այնպես, նրան հաշվում եյինք մերը, մեզ թվում եր, վոր նա ապրում է միայն մեր տված բլիթներով, և մենք սրբազան պարտք եյինք համարում նրան տալ ամենից լավ, տաք բլիթները: Որից որ, մենք ավելի սովորում, կապվում եյինք նրան: Բացի բլիթներից, մենք Տանյային յերբեմն խորհուրդեյինք տալիս,—վոր նա տաք հազնվի, սանդուխներից արագ չիջնի, վոր փայտի ծանր կոճեր չվերցնի: Նա լսում եր մեզ, ժպտում, յերբեմն ծիծաղում, կամ բոլորովին չեր լսում: Բայց մենք չեյինք վիրավորվում այդ բանից, մեզ հարկավոր եր միայն ցույց տալ, վոր հոգ ենք տանում նրա մասին:

Հաճախ, նա մեզ եր դիմում և խնդրում վորևէ բան, որինակ՝ բանալ մառանի ծանր դռը, փայտ ջարդել,—և մենք ուրախությամբ, և նույնիսկ հպարտությամբ անում եյինք այն, ինչ խնդրում եր նա:

Բայց յերբ մեղանից, մեկը խնդրեց նրան կարկատել իր միակ շապիկը, նա զզվանքով շուռ եկավ և ասաց.

— Հենց եղ եր պակաս... յես...

Մենք շատ ծիծաղեցինք մեր հիմար ընկերի

վրա և այլևս վոչինչ չեյինք խնդրում Տանյային։ Մենք նրան սիրում եյինք—այդքանը բավական եր։ Մարդ միշտ ել սիրում ե մեկին, թեկուզ այդ մեկը սոսկալի ճնշում ե նրան, թունավորում նրա կյանքը, բայց ելի նա սիրում ե և հարգում իր սիրածին։ Մենք պետք եր, վոր սիրեյինք Տանյային, վորովհետև ել վոչ վոք չկար, վորին սիրեյինք։

— Ի՞նչ ենք յերես տալիս եդ աղջկան։ Ապա՛ ի՞նչ ա նա։ Շատ ենք զրա հետը գլուխ դնում...

Բայց մենք վրա եյինք ընկնում այդ մեկին, և ստիպում, վոր ձենը իրեն քաշի։ Մենք պետք եր սիրեյինք վորևե բան։ Այդ սերը մենք գտել եյինք նրա մեջ։ Յեվ այն, ինչ վոր սիրում եյինք մենք՝ քսան վեց հոգի՝ սրբություն եր մեզ բոլորիս համար։ Ով մեր դեմ գնար՝ նա մեր թշնամին եր։ Գուցե այնքան ել լավ չեր մեր սիրո առարկան, բայց մենք քսան վեց հոգի, ուղում եյինք, վոր այն, ինչը թանգադին եր մեզ համար, ուրիշների համար ել լիներ հարգելի։

Մեր սերը նույնքան թափով եր, վորքան ատելությունը...

Բացի բլիթներից, մեր տերը վաճառում եր

նաև խմորեղեններ։ Խմորեղենը թխվում եր նույն տան մեջ, մեր պատի մյուս կողմը։ Բայց խմորեղեն շինողները չորս հոգի եյին, վորոնք իրենց հեռու եյին պահում մեզանից։ Նրանք համարում եյին իրենց գործը ավելի մաքուր, և արժան չեյին համարում գալ մեր նկյուղը։ Բա-կում յերբ հանդիպում եյին մերոնց՝ ծիծաղում եյին։ Մենք ել չեյինք գնում նրանց մոտ։ Մեր տերը չեր թողնում, վոր մի գուցե խմորեղեն թոցնենք։ Մենք չեյինք սիրում խմորեղեն շինողներին, վորովհետև նախանձում եյինք նրանց։ Նրանց աշխատանքը մերից հեշտ եր և նրանք ստանում եյին ավելի՝ քան մենք։ Նրանք ավելի լավ եյին կերակրվում, նրանք աշխատում եյին մեծ, լուսավոր սենյակում ու բոլորը մաքուր եյին, առողջ։ Յեվ մենք ատում եյինք նրանց։ Մենք բոլորս ել դեղնած եյինք, ցամաքած։ Մեզանից յերեքը հիվանդ եյին սիֆիլիսով, մի քանիսը բորոտ եյին, իսկ մեկը կծկվել եր հողացավից։ Տոն ուրերին նրանք կուկիկ հագնվում, զբոսնում եյին այգում, յերկուսը նույնիսկ նվագարաններ ունեյին։ Իսկ մենք հագնում եյինք ելի նույն ցնցոտիները, ելի բորիկ եյինք, կամ տրեխներ հագած, վոստիկանները մեզ չեյին թողնում այգին,—ինչպե՞ս կարող եյինք մենք սիրել խմորեղեն շինողներին...

Յեւ ահա, մի որ մենք իմացանք, վոր նրանց հացթուխը սաստիկ հարբել է և տերը նրան արձակել: Հացթուխի տեղը յեկավ ուրիշը — մի զինվոր: Ասում էին, վոր նա հագել է կերպասե բաճկոնակ, և ժամացույցին վոսկի շղթա ունի: Մենք շատ էինք ցանկանում տեսնել, թե այդ ինչ մարդ է, և հետաքրքրությունից, շարունակ դուրս էինք գալիս բակը:

Բայց նա ինքը յեկավ մեր նկուղը: Վտառի հարվածով բացեց դուռը և թողնելով կիսաբաց, կանգնեց սեմին և ժպտալով ասաց.

— Բարի աջողում, տղերք:

Ցուրտ ուղը զոնից ներս խուժեց ամպի գուլաններով: Նա կանգնել էր սեմին և վերևից ներքև, նայում էր մեզ վրա: Նրա դեղնավուն, խնամքով վոլորված բեխերի տակից յերևում էին խոշոր, դեղին ատամները: Նրա բաճկոնակը իսկապես վոր մի առանձին բան էր, կապույտ, չքեղ: Կոճակները գեղեցիկ քարեր էին: Նրա շղթան էլ...

Գեղեցիկ տղամարդ էր այդ զինվորը, այնպես բարձրահասակ, առողջ, յերեսը կարմիր: Նրա խոշոր, փայլուն աչքերը ժպտում էին ուրախ և բավական: Նա գլխին դրել էր հացթուխի սպիտակ, լավ ոսլայված գդակ, իսկ մաքուր գոգնոցի տակից յերևում էին խնամքով սրբ-

ված կոշիկներն ու գեղեցիկ գուլպան:

Մեր հացթուխը հարգանքով խնդրեց նրան դուռը փակել: Նա առանց շտապելու արեց այդ և սկսեց հարցնել մեր վիճակի ու տիրոջ մասին: Մենք իրար խոսքը կտրելով, ասում էինք նրան, վոր մեր տերը անխիղճ է, ավազակ, ամեն բան՝ ինչ կարելի յե ասել տիրոջ մասին: Զինվորը լսեց, բեխերը վոլորեց և սկսեց մտիկ տալ մեզ մեղմ, ցավակցական հայացքով:

— Իսկ ձեզ մոտ այստեղ աղջկերք շատ կան... — ասաց նա հանկարծ:

Մի քանիսը ծիծաղեցին, վոմանք գլուխը քաշ արին, իսկ մեկը զինվորին ասաց, վոր այստեղ ինքը աղջիկ կա:

— Ոգտվում եք, — հարցրեց զինվորը և ժըպտաց աչքի տակով:

Նորից մենք ծիծաղեցինք, վախիկ, ամոթխած ծիծաղով... Գուցե շատերը ցանկացան ցույց տալ իրենց, վոր իրենք էլ ընդունակ, ջահել տղամարդիկ են, բայց վոչ վոք բերանը չբացեց, վոչ վոք վոչինչ չասաց: Միայն մեկը ցածր ձայնով շշնջաց.

— Մեզ ո՞վ ա...

— Դե իհարկե, ձեզ համար դժվար ա, — հավաստի կերպով վրա բերեց զինվորը շարունակ աչքերը շուռ տալով մեզ վրա, —

դուք ինչ վոր... են չեք... Ձեք կարում ձեզ
պահել... կարգին տեսք, բան պիտի ունեալ: Իսկ
կին ասածը՝ նա սիրում ա վոր տղեն կարգին
լինի, վրեն շնորք ունենա՝ ինչ հարկավոր ա...
մեկ ել կինը սիրում ա ուշօր... վոր մարդու
ձեռը ալ...

Ձինվորը գրպանից հանեց աջ ձեռքը և վեր
քաշեց թևը... Նրա ձեռքը սպիտակ եր, ուժեղ,
ծածկված վոսկեգույն մազերով:

— Վորտն ել, ձեռն ել, ամեն ինչը պիտի լի-
նի իրա կարգին... Եղենց ա հարկավոր... Այ
ինձ կնանիք սիրում են: Յես իսկի դրանց յե-
տեիցը չեմ ընկնում, դրանք են, վոր հինգով,
տասով կաշում են ու պոկ չեն գալի...

Նա նստեց ալյուրի պարկի վրա, և յերկար
ժամանակ պատմում եր, թե ինչպես կանայք
հետևում են նրան, և թե նա ինչպիսի խիզա-
խություններ ե արել: Հետո, յերբ գնաց և
նրա յետևից դուռը փակեցին՝ մենք յերկար ժա-
մանակ լռել էյինք, և մտածում էյինք նրա պատ-
մածների մասին: Իսկ հետո, բոլորը, կարծես թե
միանգամից սկսեցին խոսել, և իսկույն յերևաց
վոր նա մեզ բոլորիս դուր եր յեկել: Քնքուշ
հասարակ և լավ մարդ եր նա, վոր յեկավ, նըս-
տեց մեզ հետ և սկսեց ընկերաբար խոսել, մենք
շարունակ խոսում էյինք այն հաջողությունների

մասին, վոր նա ձեռք կբերի դերձակուհիների
մոտ, վորոնք մեզ հանդիպելիս աչքերը խոփոռում
էյին կամ թեքում ճանապարհը: Բայց մենք միշտ
ել հետաքրքրությամբ նայում էյինք նրանց:
Նրանք ամեն որ անց էյին կենում մեր պատու-
հանների առաջից, ամառը գույնզգույն գլխարկ-
ներով, իսկ ձմեռը տաք վերարկուն հագներին:
Բայց մենք խոսում էյինք նրանց մասին շատ
կոպիտ և անամոթ, վոր յեթե նրանք լսեյին
գուցե ուշաթափ լինեյին զայրույթից:

— Մենակ թե՛ տղերք... Տանյուշկին ել
ձեռքից... հանկարծ վրա բերեց հացթուխը

Մենք բոլորս լռեցինք: Այդ խոսքերը մեզ
խորը վրդովեցին: Մենք կարծես թե մոռացել
էյինք Տանյայի մասին: Մի՞ գուցե զինվորը նրան
խլի մեզանից իր առողջ, գեղեցիկ կազմվածքով:
Հետո սկսեց մի սուր վեճ, վոմանք ասում էյին,
վոր Տանյան իրեն թույլ չի տա այդպիսի ստո-
րություն, մի քանիսը պնդում էյին, վոր նա
կյենթարկվի զինվորին, իսկ մի քանիսը առա-
ջարկում էյին, վոր յեթե զինվորը համարձակվի
ձեռք տալ աղջկան՝ ջարդել նրա կողերը: Բոլո-
րը վորոշեցին հեռուել Տանյային և զինվորին,
զգուշացնել աղջկան, վոր նրա մոտ չգնա... Այդ-
պես ել վերջացավ մեր վեճը:

Անցան ամիսներ, զինվորը փոքրեղեն եր շի-

նում և զբոսնում դերձակուհիները հետ: Նա հաճախ մեզ մոտ եր գալիս, բայց չեր խոսում իր խիզախությունների մասին: Նա միայն վոլորում և լպստում եր բեխերը:

Տանյան ամեն առավոտ գալիս եր «բլիթները», և ինչպես միշտ՝ ուրախ եր, սիրալիր: Մենք փորձեցինք նրա հետ խոսքի բռնվել զինվորի մասին,—նա նրան հորթ անվանեց և սկսեց ծիծաղել: Յեւ վայր բանը մեզ մեծ հանգըստություն պատճառեց: Մենք պարծենում էինք, վոր Տանյան մյուս դերձակուհիների նման չի քսվում զինվորին: Տանյայի վերաբերմունքը դեպի զինվորը մեզ բոլորիս լարեց զինվորի դեմ: Այդ աղջկան մենք ավելի ու ավելի էինք սիրում և ամեն առավոտ սպասում նրան անհամբեր:

Բայց մի որ զինվորը քիչ խմած մեզ մոտ յեկավ և սկսեց քրքշալ, իսկ յերբ մենք հարցրինք թե ինչի վրա յե ծիծաղում՝ նա ասաց.

— Ինձ վրա կռիվ են գցել... Լիզկան ու Գրուշկան... վո՛ռնց էին իրար տալի... հա, հա իրար մագերը պոկ տվին... տեսնելու բան եր, վոնց էին իրան կպել... հա, հա... ել իրար ճանկել, ել իրար շորերը պատռել... ծիծա՛ղ: Զարմանալին են ա, վոր եդ կնանիք չեն իմանում իրա՜շ կարգին կպցնելը, ճանկու՛մ են իրար կատվի պես... հա հա:

Նա նստել եր և քրքշում եր ուրախ, բավական: Մենք լուել էինք, այս անգամ նա ծաղում եր մեր աչքը:

— Յես ել եմ մնում զարմացած, թե վոնց իմ բանը աջող ա գնում: Ծիծաղելու բան ա, աչքով անում եմ թե չե՛ գլխիս են թափվում...

Նա խորը հաճույքով տրորում եր իր ծնկները, և մեզ նայում հարբած աչքերով: Կարծես թե ինքն ել իսկապես զարմացել եր իր բախտի վրա: Նրա հաստ, վարդագույն յերեսները ավելի էին վառվել, նա վոլորում եր բեխերը և լպստում: Մեր հացթուխը ջղային և արհամարհական ձևով շուռ եկավ և ասաց.

— Ին՛չ մեծ բան ա վոր ճյուղեր պոկելը, կարո՞ղ ես՝ ուժդ կաղնու վրա փորձի...

— Այսինք՛ եդ դու ի՞նձ ես ասում,—հարցրեց զինվորը:

— Գնա, քո...

— Ի՞նչ...

— Վոչինչ... անց կացավ:

— Ձե, չեղավ, բանն ինչու՞մ ա, ասա, եդ ի՞նչ կաղնի յա:

Մեր հացթուխը չպատասխանեց: Նա ջղայնությունից սկսեց ավելի արագ աշխատել: Ներս եր գցում բլիթներն ու դեռ հում դուրս բերում: Նա մի րոպե մոռացավ զինվորին: Բայց

զինվորը սաստիկ անհանգստացել էր, նա վրտքի յելավ և մոտեցավ վառարանին: Այնքան հուզվել էր, վոր չեր նկատում, թե կարող է մրտավել:

— Ձե, դու ասա, եդ ո՞վ ա, դու իմ սրտին կպար... Յես, վոր վոչ մի աղջիկ ձեռից բաց չեմ թողել... Իսկ դու եղպես անպատիվ ես անում մարդու...

Թվում էր, թե իսկապես, սաստիկ վիրավորվել էր նրա ինքնասիրությունը. կարծես թե նա իրեն գնահատում էր միայն իր առնական ընդունակությունների համար: Գուցե և, իսկապես վոր նա ուրիշ արժանիք չուներ:

Ձե՞ վոր կան մարդիկ, վորոնք ամենաթանկագին բանը համարում են իրենց հոգեկան կամ մարմնական այս կամ այն հատկությունը: Նրանք ապրում են միայն այդ հատկությամբ: Այդ ենրանց բավականությունն ու ամբողջ կյանքը: Նրանք ուրիշ ել վոչինչ չունեն: Յեթե զրկես նրանց իրենց այդ միակ ունեցածից՝ կդառնան թըշվառ արարածներ: Շատ անգամ մարդկանց հոգին այնքան աղքատ է լինում, վոր նրանք սկսում են ապրել թեկուզ իրենց վորեւե թերությամբ:

Զինվորը սաստիկ վիրավորված ինքնասիրությամբ ստիպում էր հացթուխին, վոր նա ասի.

— Ձե', յես քեզանից ձեռ չեմ քաշի, եդ ի՞նչ կադնի յա:

— Ասե՞մ, — հանկած դարձավ դեպի նա հացթուխը:

— Դե' ասա:

— Տանյային ճանաչո՞ւմ ես.

— Ե'.

— Ասացի ելի', կարա՞մ մի փորձի:

— Յե՞ս.

— Դո՞ւ.

— Նա ի՞նչ ա վոր. թքած...

— Կտեսնե՞նք ելի'...

— Կտեսնենք, բայց ի՞նչ: Հա հա...

— Նա քեզ...

— Մի ամիս ժամանակ.

— Ա՛յց կաց, հնդուհավ.

— Երկու շաբաթ: Յես ցույց կտամ: Ո՞վ ա, Տանյա՞ն՝ թքա՛ծ...

— Դե', բացվի՛ եստեղից... խանգարում ես.

— Երկու շաբաթ: Ա՛յ քեզ...

— Ա՛յց կաց, ասում եմ:

Մեր հացթուխը հանկարծ կատաղեց և հրեց զինվորին: Զինվորը հեռացավ, սեմից մտիկ տվեց մեզ վրա. «Լա՛վ», ասաց նա չարությամբ լեցված:

Վեճի ժամանակ մենք լուել ու հետաքրքրությամբ լսում էյինք: Բայց յերբ զինվորը գնաց, մեր մեջ բացվեց տար խոսակցություն:

Մեկը հացթուխն նկատեց.

— Մի բանի նման չեւ արածդ, Պավել' :

— Դո բանը չի՛, աշխատի, — պատասխանեց հացթուխը դաժանությամբ:

Մենք զգում եյինք, վոր զինվորը մի բան կանի, և վոր Տանյային վտանգ ե սպառնում: Մենք այդ զգում եյինք, և մի խուլ ցավ կըրծում եր մեր սիրտը, բայց միաժամանակ, մեզ համար շատ հետաքրքիր եր գործի վախճանը: Ի՞նչ կլինի արդյոք: Արդյոք Տանյան կկարողանա դիմադրել զինվորին... Յեւ համարյա թե բոլորը ճշում եյին հավատացած.

— Տանյան: Նա չի յենթարկվի: Նրա հետ գլուխ դնելը հե՛շտ չի:

Մենք չափազանց շատ ուզում եյինք փորձել մեր բերդի ամրութիւնը: Մենք կաշվից դուրս եյինք գալիս և իրար ապացուցում, վոր մեր այդ կուռքը կդիմանա գրոհներին: Ի վերջո, մեզ թվաց, վոր մենք դեռ շատ քիչ գրգռեցինք զինվորին: Պետք եր ավելի շատ վիրավորել նրա ինքնասիրութիւնը: Այդ որից մեզ պատել եր մի ջղայնութիւն, մենք յերբեք այդպես լարված չեյինք յեղել: Մենք ամբողջ որը վիճում եյինք միմյանց հետ, մեր լեզուն բացվել եր: Մեզ թվում եր, վոր մենք սատանի հետ բռնվել ենք մի վտանգավոր խաղի, և մեր գրավականը Տան-

յան ե: Յեւ յերբ խմորեղեն շինողները ինձ ա-սացին, վոր զինվորը արդեն սկսել ե «մեր Տանյային հետեւել»՝ մենք սկսեցինք այնպես լարել մեր ջիղերը, մեր որը այնքան հետաքրքիր եր անցնում, վոր չեյինք նկատում, թե ինչպես տե-րը ոգտվելով մեր անուշադրութիւնից՝ ծանրաբեռնում եր մեզ, տալով որեկան տանք և չորս փթից ավելի խմոր: Կարծես թե մենք չեյինք ել հոգնում: Ամեն առավոտ մենք Տանյային սպասում եյինք անհամբեր: Յերբեմն թվում եր մեզ, վոր նա հիմա կգա, բայց այլևս չի լինի այն Տանյան, այլ ուրիշը...

Այնուամենայնիւ, մենք նրան վռչինչ չեյինք պատմում մեր վեճի մասին: Վռչինչ չեյինք հարցնում նրան և առաջվա պես սիրալիւր եյինք լինում դեպի նա: Բայց այժմ, արդեն պիտի ասել, վոր մեր սրտերում մտել եր մի նոր զգացմունք դեպի այդ աղջիկը, մի սուր, անբացատրելի զգացմունք...

— Տղերք, եսոր ժամանակը լրանում ա, — ասաց մեզ հացթուխը մի առավոտ:

Մենք գիտեյինք այդ առանց նրա ասելուն: Բայց ելի ուզում եյինք լսել: Հուզմունքը բռնել եր մեզ:

— Այ, հիմա Տանյան կգա՝ մտիկ կտաք...

Վրա բերեց հացթուխը:

Բայց մի ուրիշը մրմռաց.

— Մտիկ տալով ի՞նչ կարելի յա իմանալ վոր:

Յեւ շորից ծագեց մի տաք, աղմկալի վեճ: Վերջապես այսոր մենք կիմանանք, թե վորքան, մաքուր և անմատչելի յե այն անոթը, վորի մեջ մենք ածել ենք մեր լավագույն զգացմունքը: Այդ առավոտ միայն, մենք ավելի սուր կերպով զգացինք, վոր իսկապես մի շատ վտանգավոր խաղ ենք սկսել, և վոր յեթե մեր կուռքը չդիմանա այդ փորձության՝ ապա նա կորած և մեզ համար ընդմիշտ: Մենք լսում եյինք շարունակ, թե ինչպես զինվորը համառ կերպով հետևում եր ծանային, բայց մեզանից վոչ վոք չեր հարցնում, ի՞նչ և մտածում աղջիկը: Իսկ նա շարունակում եր առաջվա նման, ամեն առավոտ գալ բլիթների, և ամեն ինչ այնպես եր, ինչպես առաջ:

Այդ առավոտ, մենք շուտով լսեցինք նրա ձայնը.

— Բանդարկվածներ, յես եկա...

Մենք շտապեցինք բանալ դուռը, բայց հակառակ սովորականի, բոլորը լռել եյին: Մենք միայն նայում յենք նրան ազահաբար, բայց չեյինք իմանում, ի՞նչ հարցնել, ինչի՞ց սկսել: Յերևի նա զարմացավ մեր այդ անսովոր լռությունից, և իսկույն, մենք տեսանք, վոր նա դունատվեց, ու անհանգիստ ձայնով հարցրեց.

— Եդ ի՞նչ ե... եղպես:

— Իսկ դո՛ւ, — դարձավ նրան մոայլ հացթուխը:

— Յե՛ս. ի՞նչ:

— Վո՛ր-ոչինչ:

— Շո՛ւտ արա, բլիթներ տուր:

Առաջ, նա յերբեք այդպես չեր շտապել:

— Լավ, չե՛ս ուշանա, — ասաց հացթուխը հառելով աչքերը նրան:

Այն ժամանակ, նա շուռ յեկավ և վակեց դուռը իր յետևից:

Հացթուխը դարձավ իր գործին և ընդհատ, տանջալի ձայնով ասաց.

— Ուրեմն... եղպես... Ա՛յ զինվոր, սրիկա...

Մենք վոչխարի հոտի նման, իրար հրելով, մոտեցանք սեղանին և սկսեցինք մեր աշխատանքը: Շուտով մեկը առարկեց.

— Բայց գուցե դեռ...

— Ե՛հ, դուն ել բան ասացիր, — ճչաց հացթուխը:

Մենք բոլորս գիտեյինք, վոր նա ավելի յե բան հասկանում, քան մենք, զրա համար ել հարցը մեզ համար լուծված եր: Իհարկե հաղթել եր զինվորը... մենք ախուր եյինք և անհանգիստ...

Ժամի 12 ին, ճաշի ժամանակ, մեզ մոտ

յեկավ զինվորը: Նա նորից—ինչպես առաջ—հագնվել եր մաքուր և խնամքով: Նա մեզ եր նայում, բայց մենք չեյինք կարողանում մեր աչքերը դարձնել դեպի նա...

— Հը, հարգո պարոններ, ուզում եք ձեզ ցույց տամ զինվորի շնորքը...—ասաց նա հպարտ և քմծիծաղ տալով,—դուրս եկեք մարազը, և դուան ճեղքերից մտիկ տվեք... հասկացա՞ք:

Մենք իրար հրելով ներս մտանք մարազը և սկսեցինք ճեղքերից նայել: Մենք յերկար չսպասեցինք... Շուտով, շտապ քայլերով բակը մտավ Տանյան, և թռչելով ցեխի ու ջրի գոլերից անցավ մարազը: Հետո, դանդաղ, քթի տակ սուլելով, նրան հետևեց զինվորը: Նա ձեռները դրել եր գրպանը, բեխերը վոլորել...

Անձրև եր գալիս, և մենք տեսնում եյինք, թե ինչպես կաթիլները ընկնում եյին գոլի վրա և կնճիռներ առաջացնում ջրի յերեսին: Մի խոնավ, գորշ և ծանր ուր եր: Կտուրներին դեռ նստել եր ձյունը: Բակը ցեխոտ եր, թաց: Անձրևը տեղում եր դանդաղ, կաթիլները չխկում եյին ընկնելիս: Մենք մըսում եյինք, հատել եր մեր համբերությունը...

Մարազից առաջինը դուրս յեկավ զինվորը: Նա գնում եր ուղիղ, դանդաղ, ձեռքերը գրպանում, բեխերը վոլորած այնպես՝ ինչպես միշտ:

Հետո, դուրս յեկավ Տանյան: Նրա աչքերը... Նրա աչքերը փայլում եյին ուրախ ու յերջանիկ: Նա ժպտում եր: Քայլերը դնում եր զգուշ, մի առանձին բերկրանքով,—կարծես թե յերազում լիներ նա...

Մենք չկարողացանք այդ բանը տանել: Բոլորս միանգամից դուրս յեկանք բակը ու սկսեցինք սուլել, ճչալ, ծիծաղել կոպտաբար...

Նա ցնցվեց, յերբ տեսավ մեզ, և խրվեց ցեխի մեջ: Մենք շրջապատեցինք նրան և սկսեցինք անամոթ կերպով դուրս տալ ամեն տեսակի խոսքեր:

Մենք անում եյինք այդ դանդաղ, առանց աղմուկի. մենք գիտեյինք, վոր նա տեղ չունի գնալու, վոր գտնվում ե մեր ողակի մեջ, և մենք անխնա նրա գլխին եյինք թափում մեր սրտի դառնությունը... Չգիտեմ ինչո՞ւ, մենք նրան չծեծեցինք: Նա կանգնել եր մեր մեջ և շուռ եր տալիս գլուխը մեկ այս, մեկ այն կողմը ու լսում մեր վիրավորանքները, իսկ մենք ավելի ու ավելի կատաղի եյինք դառնում...

Գուց՜նը թռավ նրա յերեսից: Նրա կապույտ աչքերը, վոր քիչ առաջ փայլում եյին յերջանկությամբ՝ լայն չովել եյին, շրթունքները դուրս եյին և կուրծքը բաբախում:

Իսկ մենք նրան շրջապատած, լուծում եյինք

մեր վրեժը, վորովհետև նա կողոպտել էր մեզ։
Նա մեզ էր պատկանում, մենք վատնել էյինք
նրա վրա մեր ամենալավ ունեցածը, մեր միակ
զգացմունքը, մենք, քսանվեց հոգի սիրում և
հարգում էյինք նրան, և մեծ էր մեր վիշտը։
Նա արժանի յեր վիրավորանքի։ Յեւ մենք վի-
րավորում էյինք նրան... Նա շարունակ լուռ
էր, շարունակ դողում էր և մեզ նայում կատա-
ղի աչքերով...

Մենք ծիծաղում էյինք, ճշում, վրոնում...
Մոտ յեկան ելի ուրիշ մարդիկ... ինչ վոր մեկը
ձիգ տվեց նրա թևնոցը...

Հանկարծ նրա աչքերը շողացին, նա ձեռքը
մեկնեց, ուղղեց իր մազերը և բարձրաձայն, բայց
հանգիստ՝ ասաց մեր յերեսին.

— Ա՛յ դուք։ Բանդարկվածնե՛ր, թշվառա-
կան մարդիկ...

Յեւ նա շարժվեց դեպի մեզ, ուղղակի մեզ
վրա, վորպես թե մենք դիմացը չլինէյինք։ Յեւ
խակաղես վոչ վոք չկտրեց նրա ճանապարհը։

Դուրս գալով մեր ողակից, նա շարունա-
կեց իր ճանապարհը ու առանց յետ նայելու՝
զգվանքով կրկնեց.

— Ա՛յ դուք, անպիտան արարածնե՛ր...

Յեւ զնաց՝ գեղեցիկ, հպարտ։

Իսկ մենք մնացինք խոնավ, անձրևոտ բա-

կում ցելի մեջ, անարև յերկնքի տակ...

Հետո, մենք ել գնացինք մեր գործին, խո-
նավ, քարաշեն նկուղը։ Ինչպես առաջ, արևը
յերբեք չէր թափանցում մեր նկուղը և Տանյան,
եւ չէր գալիս յերբեք...

1899 թ.

ՀԱՄԷՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄՈՍԿՎԱ. ԲԱԺԱՆՄ.

2. ՊԼԵԽԱՆՈՎ.— «Սոցիալիզմի աշխատություններ»։ Յերկերի ժողովածու III հատոր։ Թարգմանություն [redacted] Գ. Մեհրաբյանի։ [redacted]

ՍՈՑԻԱԼ-ԲԱՆԱԲԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

1. Ս. ՇԱՀՈՒՄՅԱՆ.— «Յերկերի ժողովածու» — խմբագրություն և նախաբան Ս. Կարինյանի։
2. Ա. ԿԱՐԻՆՅԱՆ [redacted] — «Ալ. Մարտունի-Մյանսկյան»։
[redacted]
4. Ա. ԿԱՐԻՆՅԱՆ.— «Ս. Շահումյանի կյանքն ու գործունեությունը»։
5. ՊԼԵԽԱՆՈՎ.— «1825 թ. դեկտեմբերի 14-ը»։

ՆԿԱՐԱԿԱՆ ՍԵՐԻԱ

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

1. ԳՐՈՍՍ.— (նկարներ), տեքստ Կ. Հալաբյանի։
2. ԳՈՅԻԱ.— (նկարներ), տեքստ Մ. Մալմանյանի։
3. ՍԵՑՆԵՆ.— (նկարներ), տեքստ Ա. Կարինյանի։
4. ՊԼԵԽԱՆՈՎ.— Ֆրանսական թատերգությունն ու նրա կարգությունը XVIII դարում.— Թարգմ. Ստ. Զոբյանի, [redacted]
5. ՅԱԿՈՒՆՈՎ.— «Ինքնակենսագրություն և նկարներ»։

ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

1. ՎՍԵՎՈՂՈՂ ԻՎԱՆՈՎ.— «Զրահագնացք № 1469»։
2. ԵՐԵՆԲՈՒՐԳ.— «Կոմունարի ծխամորճը»։

ՀԱՄԷՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄՈՍԿՎԱ. ԲԱԺԱՆՄ.

ԼԵՆԻՆՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

1. ԼԵՆԻՆ.— ժողովածու— [redacted] Ա. Կարինյանի [redacted] խմբագրությամբ։
2. Ա. ԳԵՐՈՐԻՆ.— «Լենինը վերադառնալու մասին» — հեղինակի նախաբանով հայկական հրատարակության առթիվ։
[redacted]
4. Մ. ՊԱՎԼՈՎԻՉ.— «Լենինը և ազգային հարցը»։
5. Ա. ԿԱՐԻՆՅԱՆ.— «Լենինը և պետությունը»։
[redacted]
7. Ն. ԼԵՆԻՆ.— «Մարքսի և մարքսիզմի մասին», — [redacted]
[redacted]
8. Ի. ՍՍԼԻՆ.— «Լենինի և Լենինիզմի մասին»։

ԳԻՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ՀԱՆՐԱՄԱՏՉԵԼԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

1. Կ. ՄԱՐԿՍ և Ֆ. ԵՆԳԵԼՍ.— «Կոմունիստական մանիֆեստ»։ [redacted] Գ. Ռյազանովի պարզաբանություններով և նախաբանով հայկական հրատարակության առթիվ։
2. Գ. ՌԵՍԼԱՆՈՎ.— «Մարքս և Ենգելս»։

ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԻ ԿԼԱՍԻԿՆԵՐԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

1. ՊԼԵԽԱՆՈՎ.— «Մոսկովյան հայացք պատմության վրա»։ [redacted]

ՀՄԽՀ ՊԵՏՀՐԱՏԻ ՄՈՍԿՎ. ԲԱԺԱՆՄ.

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

1. ԿՈՐԴԵԼԻԱ.—«Գնացքը փրկող աղջիկը»:
2. Կ. ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ.—«Անմահական կայծ», (փոխադր.):
3. ՈՍԿԱՐ ՈՒԱՅԼԴ.—«Պատանի արքա»:
4. «ՊԱՏԱՆԻ ՀԵՐՈՍ».—
5. Ս. ՎԵՐՇԻՆԻՆ.—«Աղջի արկածները»:
6. Պ. ԶԱՄՈՅՍԿԻ.—«Նամակ Լենինին»:
7. Ն. ԼՆՇՉԻՆՍԿԻՑ.—«Աշխատանքի պապիկը»:
8. ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆ.—«Ծովանը»:
9. «ԱՂԱՀԱՆՔՈՒՄ»:
10. «ՇԱՄՈՒՆՅ».—«Պատկոմ Սուրենը»:
11. ՍՏ. ԶՈՐՅԱՆ.—«Յերկաթուղին»:

10.804

ԳԻՆԸ 15 4.

